

MOTIE Vreemd aan de orde van de dag

Nr. M20-009

Datum: 26 mei 2020

Onderwerp: Intrekken beroep MooiMekkerland te Stolwijk

De raad van de gemeente Krimpenerwaard in vergadering bijeen d.d. 26 mei 2020;

overwegende dat bebouwing bij MooiMekkerland en het houden van 1774 geiten illegaal is;

dat Gedeputeerde Staten in de brief van 16 juli 2019 aangeeft niet bereid te zijn zowel de illegale bebouwing als de illegale geiten te legaliseren wegens o.a. de volksgezondheid;

dat het college op 13 augustus 2019 besloten heeft om beroep in te stellen bij de rechtsbank Den Haag (pro forma beroep);

dat het college op 8 oktober 2019 besloten heeft de gronden van beroep aan te leveren bij de rechtbank;

dat internationale studies uitwijzen dat corona meer slachtoffers maakt in gebieden met slechte luchtkwaliteit;

dat onder meer de intensieve veehouderij bijdraagt aan de slechte luchtkwaliteit;

dat in januari het Schone Lucht Akkoord is getekend door kabinet, gemeenten en provincies;

dat daarin staat dat de gezondheidsschade door luchtvervuiling in 2030 moet zijn gehalveerd;

dat het Longfonds vindt dat de noodzaak om dingen anders te doen nú is;

dat niet precies bekend is hoe de aanwezigheid van vee tot meer coronaschade leidt, maar onderzoek leerde bijvoorbeeld wel dat omwonenden van geiten- en pluimveehouderijen vaker longontsteking hebben, en dat mensen in de omgeving van veehouderijen een slechtere longfunctie hebben;

dat verwezen wordt naar de voorgeschiedenis van het besluit om in beroep te gaan; naar de open brief van Pro Krimpenerwaard van 2 april 2020 (waarop nog door het college nog door de gemeenteraad is gereageerd en naar de overige bijgesloten stukken;

verzoekt het college

in het belang van de volksgezondheid per omgaande het ingestelde beroep tegen het besluit van de provincie, om 1784 illegale geiten niet te legaliseren, in te trekken

en gaat over tot de orde van de dag.

Ondertekening en naam:

Pro Krimpenerwaard, Ad Struijs

Bijlagen ter ondersteuning van het verzoek bijgevoegd:

1. **Een open brief van Pro Krimpenerwaard aan college en gemeenteraad d.d. 2 april 2020 met het volgende verzoek:**
"Pro Krimpenerwaard roept het college en raad op om, in het belang van de volksgezondheid, het ingestelde beroep tegen het besluit van de provincie om 1784 illegale geiten niet te legaliseren per omgaande in te trekken. Het coronavirus moet voor het gemeentebestuur voldoende aanleiding zijn om hiertoe te besluiten".
2. Studie naar verband corona en intensieve veehouderij -Virus slaat hardst toe in regio's met veel vee, net als Q-koorts; Algemeen Dagblad d.d. 30 april 2020
3. RIVM onderzoekt verband veehouderij en zware coronaklachten-1 mei 2020
4. Brabant en Limburg eisen schonere lucht - ' Veeteelt, industrie en verkeer vergroten risico' - Angst voor meer coronadoden door hoge uitstoot – Algemeen Dagblad 15 mei 2020

2 april 2020

Een open brief aan college en gemeenteraad

Pro Krimpenerwaard roept het college en raad op om, in het belang van de volksgezondheid, het ingestelde beroep tegen het besluit van de provincie om 1784 illegale geiten niet te legaliseren per omgaande in te trekken. Het coronavirus moet voor het gemeentebestuur voldoende aanleiding zijn om hiertoe te besluiten.

Het college heeft met steun van de raad in september 2019 beroep ingesteld bij de rechtbank in Den Haag tegen de uitspraak van de provincie Zuid-Holland die niet meewerkt aan het legaliseren van 1784 illegale geiten en de daarbij behorende bebouwing van het bedrijf MooiMekkerland te Stolwijk.

De provincie heeft bij herhaling aangegeven dat de volksgezondheid boven het belang van een geitenbedrijf gaat. In diverse rapporten wordt onderbouwd aangegeven dat inwoners binnen een straal van 2 km rond een geitenhouderij een verhoogd risico op longontsteking lopen. Alleen is de exacte oorzaak daarvan niet bekend. Zolang dat niet bekend is, geeft de provincie geen toestemming voor uitbreiding van het aantal geiten. Het college denkt daar anders over en wil, zonder tegenargumenten, dat onderzoek niet afwachten. Daarop vooruitlopend moeten de illegale 1784 geiten worden gelegaliseerd evenals de bebouwing. De volksgezondheid van 2.000 inwoners is ondergeschikt aan dit illegaal opererend bedrijf.

Het gaat zelfs zover dat met gemeenschapsgeld beroep wordt ingesteld, waardoor de bedreiging voor de volksgezondheid niet wordt gestopt. Dat is wrang en een gemeentestuur onwaardig.

Onlangs heeft het college het advies van de bezwaarschriftencommissie om de aan MooiMekkerland opgelegde last onder dwangsom te innen naast zich neergelegd. Het college heeft namelijk al voor de vierde keer de termijn om de last onder dwangsom te betalen opgeschort. De bezwarencommissie vindt dat uitstel van handhaven er niet op gericht mag zijn om mogelijke legalisering af te wachten en dat de termijn ook niet zo vaak verschoven kan worden 'dat het op gedogen gaat lijken'. Volgens de commissie heeft het bedrijf tijd genoeg gehad om het aantal geiten terug te brengen.

In het Algemeen Dagblad van 1 april 2020 staat een artikel over de voormalige huisarts Alfons Olde Loohuis uit Herpen/Brabant. Hij werd geconfronteerd met patiënten die op het eerste oog onverklaarbare klachten hadden. Koorts met koude rillingen, hoofdpijn, hoesten, spierpijn, enzovoort.

Het bleek Q-koorts te zijn, een virus dat van dier op mens wordt overgedragen. Belangrijkste bron van besmetting bleken geitenhouderijen. Het virus was niet van mens op mens overdraagbaar. Toch raakten in Nederland naar schatting enkele tienduizenden mensen besmet. Niet alle patiënten merkten dat. Een aantal wel. Er vielen officieel 95 doden, aangenomen wordt dat dat er in werkelijkheid veel meer waren. Nog steeds kampt een aantal mensen met een chronisch vermoeidheidssyndroom.

Het drama speelde zich grotendeels regionaal af, landelijk werd Q-koorts nooit een groot onderwerp. Dat is bij het coronavirus wel anders. Het is goed dat Nederland er serieus mee omgaat, vindt Olde Loohuis. „Het is niet zo dat er nooit is nagedacht over infectieziekten, dat

we niet voorbereid waren, maar dit soort ziekten heeft nooit heel veel aandacht gehad. Het nieuwe coronavirus is nu heel hevig, en het gaat hopelijk voorbij. Maar in de toekomst zal het weer terugkomen. Niet in deze vorm, maar wel in een andere.”

Het heeft er alles mee te maken dat we in een ‘global village’ leven, zoals Olde Loohuis het uitdrukt. Iedereen is overal en heeft contact met iedereen. Dieren en mensen leven op sommige plekken door elkaar heen, zoals op de markt in Wuhan. Op andere plekken, Brabant bijvoorbeeld, staan er megastallen vol dieren in een gebied waar ook veel mensen wonen. „Virussen die van dier op mens overgaan, zoönosen, zullen dus blijven bestaan. Daar moeten we op voorbereid zijn.”

Ook nu, bij de corona-uitbraak, is het gebied Noord-Oost Brabant, waar veel vee is, weer de klos. Precies op de plekken waar tien jaar geleden de Q-koorts woekerde, vindt nu het coronavirus vaste grond. Relatief veel mensen raken besmet, veel mensen overlijden.

Ook Olde Loohuis ontkomt niet aan de vergelijking met toen, en dus ook niet aan de mogelijke link tussen de verspreiding van het virus en de omvang van de veestapel. Hij vindt het een moeilijk onderwerp, want het is heel moeilijk te bewijzen. „We zijn klein-China hier, ik roep het al jaren. Heel dichtbevolkt, en by far het meeste vee. We weten dat in gebieden met veel intensieve veehouderij relatief veel longontstekingen voorkomen. Maar hoe dat precies komt? Door bepaalde bacteriën, of omdat het immuunsysteem is aangetast? Door welke dieren precies? Daar moet echt onderzoek naar worden gedaan.”

1 mei 2020

RIVM onderzoekt verband veehouderij en zware coronaklachten

Sterke vermoedens dat luchtvervuiling de gevolgen van Covid-19 verergert zijn er al langer. In gebieden waar meer fijnstof is, hebben mensen een grotere kans om aan de ziekte te overlijden, ontdekten Harvard-onderzoekers. Een verklaring daarvoor is dat de longen van mensen in regio's met meer luchtvervuiling al zijn aangetast. Nu heeft minister Carola Schouten (Landbouw) het RIVM opdracht gegeven om onderzoek te doen naar de invloed van de veehouderij op coronaklachten, meldt het AD.

Volgens Onno van Schayck, hoogleraar preventieve geneeskunde in Maastricht, is een verband tussen de veestapel en het aantal coronaslachtoffers mogelijk. „De concentraties fijnstof, stikstof en ammoniak, zijn precies in gebieden met veel besmettingen het hoogst. Dat zijn ook exact de gebieden waar het meeste vee zit. Op basis daarvan kun je niet meteen zeggen dat er een causaal verband is. Maar als je ziet dat luchtvervuiling en veel besmettingen wereldwijd in meer gebieden samengaan, wordt zo'n verband wel waarschijnlijker. Er is in elk geval alle reden om dit te onderzoeken.”

In Nederland heeft de corona-epidemie tot nu toe het hardste toegeslagen in oostelijk Noord-Brabant. Dat is ook de regio met de meeste intensieve veehouderij van Nederland. Ignas van Bebber, oncologisch chirurg van het Jeroen Bosch Ziekenhuis in Den Bosch, verklaart tegenover dagblad Trouw:

“Diverse onderzoeken bevestigen de heftige invloed van mest op onze gezondheid. Omwonenden krijgen een continue aanslag op hun longweefsel te verduren. Komt er iets overheen, zoals nu het coronavirus, dan heeft dat grotere gevolgen. Daarom zijn er binnen Noord-Brabant zulke verschillen. In Tilburg en Breda hebben de mensen net zo hard carnaval gevierd. Toch zijn daar relatief minder mensen overleden, want de lucht is er minder vervuild.”

Algemeen Dagblad d.d. 15 mei 2020

Brabant en Limburg eisen schonere lucht

'Veeteelt, industrie en verkeer vergroten risico' Angst voor meer coronadoden door hoge uitstoot

Onder meer de intensieve veehouderij draagt bij aan de slechte luchtkwaliteit in Brabant en Limburg. HOLLANDSE HOOGTE / FLIP FRANSSSEN

Forse ingrepen zijn nodig om de volksgezondheid in Oost-Brabant en Noord-Limburg beter te beschermen. Het grote aantal coronadoden laat volgens medici en politici zien dat de situatie onhoudbaar is.

RICHARD CLEVERS SANDER VAN MERSBERGEN

Een brede coalitie van deskundigen en belangenorganisaties roept het RIVM op haast te maken met onderzoek nu internationale studies uitwijzen dat corona meer slachtoffers maakt in gebieden met slechte luchtkwaliteit.

Brabant en Limburg nemen samen bijna 40 procent van de coronadoden voor hun rekening, terwijl 20 procent van de Nederlanders in deze provincies woont. Vooral in het oosten van Brabant en het noorden van Limburg is de luchtsituatie slecht, onder meer door intensieve veehouderij, maar ook door industrie en verkeer.

In hoeverre luchtvervuiling ook in Brabant en Limburg bijdroeg aan het aantal slachtoffers onderzoekt het RIVM. Dat onderzoek kan jaren duren. „Moet je nu het zoveelste bewijs gaan leveren voor zo'n verband, en daar een paar jaar aan verliezen, of kun je je ook baseren op gezond verstand?" vraagt Pascal Wielders, longarts in het Catharina Ziekenhuis in Eindhoven zich af. „Als zo'n onderzoek jaren duurt, is het mosterd na de maaltijd", vult Hans in 't Veen, longarts van het Franciscus Gasthuis & Vlietland, aan.

Raadslid Marrik van Rozendaal van de gemeente Meierijstad: „Er is echt haast bij. Wat nou als er een tweede golf komt, en het aantal doden hier weer veel hoger ligt dan in de rest van Nederland?"

„Meer onderzoek mag geen excuus zijn om stil te zitten", zegt oncologisch chirurg Ignas van Bebber. „Je mag ook leren van studies uit het buitenland." Daar komt bij dat ook zonder de coronacrisis duidelijk is dat vieze lucht ervoor zorgt dat mensen meer aandoeningen hebben en eerder overlijden, zegt hij.

Onderzoekers in China, Italië en Duitsland legden inmiddels ook een direct verband tussen luchtkwaliteit en corona. Ook de gezaghebbende Harvard Universiteit vond in Amerika een verband. Onderzoekers van de Wereldbank legden de link voor Nederland. Hun conclusie: wanneer de fijnstofconcentratie in een gebied met 20 procent toeneemt, vallen er bijna twee keer zoveel doden.

Een rondgang langs bestuurders, boeren en milieugroeperingen leert dat de zorgen in het zuiden groot zijn. „Als de luchtvervuiling omlaag moet, moet iedereen leveren", zegt Jeannette van der Ven, bestuurster van boerenorganisatie ZLTO. „Vee, industrie en verkeer."

Sommige partijen willen meteen maatregelen zien om daarmee het besmettingsgevaar in te dammen. Zo pleit immunoloog Ger Rijkers voor extra bescherming voor de bevolking in de bewuste regio, bijvoorbeeld in de vorm van mondkapjes. Christian Hoebe, hoogleraar sociale geneeskunde in Maastricht en lid van het Outbreak Management Team, roept echter op tot geduld. „Goed onderzoek kost gewoon tijd. De beste bescherming voor mensen in dit gebied is dat ze zich heel goed aan de regels blijven houden."

'Verkeer, industrie, vee: alles zit boven op elkaar'

Brabant en Limburg coronahaarden door vuile lucht?

SEM WIJNHOFEN/DCI MEDIA

Nu het vermoeden rijst dat Brabant en Limburg meer coronadoden betreuren omdat de lucht er viezer is, groeit de onrust. Boeren waarschuwen voor te snelle conclusies, maar de roep om maatregelen klinkt steeds luider. „Wat als er een tweede golf komt?"

RICHARD CLEVERS SANDER VAN MERSBERGEN

HOLLANDSE HOOGTE / TOM VAN LIMPT

Ze is gevlucht uit het epicentrum. Letterlijk. Caroline van Kessel voelde zich in Den Bosch niet meer veilig, toen ze zag hoe het coronavirus Brabant overspoelde. Ze pakte haar koffers en vertrok naar Schiermonnikoog.

Van Kessel is Q-koortspatiënt. „Toen ik de beelden van de intensive cares zag, kwam er een klein trauma boven." Ineens zag ze zichzelf weer liggen, in het ziekenhuis, in mei 2010. „Als ik hier maar uit kom, dacht ik, dan is het voorbij." Dat was het niet. Nog elke dag merkt ze de gevolgen van de infectie, die door geiten en schapen kan worden overgedragen op mensen. Haar immuunsysteem is zwakker, haar longen ook. Daarom behoort ze opnieuw tot de risicogroep. Daarom zit ze op Schier.

Waarom juist zij en haar streekgenoten in Noordoost-Brabant - opnieuw - zo kwetsbaar zijn, begint steeds meer te dagen. Het is de lucht die ze inademt, elke dag weer. Die tast de gezondheid aan, daarvan is ze overtuigd. „Juist in dit deel van de provincie zit heel veel secundair fijnstof in de lucht, dat ammoniak bevat. Het gaat dieper in je longblaasjes, en komt zelfs in je bloedbaan. Het is echt een silent killer. Of ik bang ben dat ik corona krijg? Ja."

Die angst is niet ongegrond. Er zijn veel internationale studies die een verband onderschrijven tussen luchtvervuiling en het coronavirus. In Italië, Engeland, Duitsland, China en de VS: overal zijn in gebieden met veel luchtvervuiling meer coronadoden. Ook voor Nederland zien

onderzoekers van de Wereldbank een 'robuust verband'.

Wetenschappers benadrukken dat het niet zeker is. Dat nauwkeurig onderzoek veel tijd vergt en kritisch moet worden getoetst. Maar zelfs Harvard, universiteit van statuur, publiceerde er al over. Volgens deskundigen zit de studie statistisch goed in elkaar, en is er gecorrigeerd voor andere factoren die een rol zouden kunnen spelen.

Boeren

In Oost-Brabant en Noord-Limburg, een gebied dat op de fijnstof- en stikstofkaartjes traditiegetrouw rood oplicht, zorgt deze boodschap voor spanningen. Want als luchtvervuiling een silent killer is, is er ook een dader. Veel bezorgde mensen vinden die in de boeren. „Het coronavirus wordt niet door het vee verspreid”, zegt Van Kessel. „Maar door de veelheid aan vee staan wij wel met 3-0 achter.”

Veehouders reageren geprikkeld. 'Het coronavirus was nog maar net in Nederland of linkse partijen legden al een verband met de intensieve veehouderij', schrijft de stichting Varkens Vandaag. 'Stigmatiserend, vooringenomen en polariserend. Het helpt niemand en zeker de strijd tegen corona niet.'

Aan polarisatie was al geen gebrek. In de stikstofdiscussie, die een half jaar geleden nog leidde tot een Malieveld vol trekkers, voelden boeren zich ook in de hoek gezet.

Martijn Kuijken, kalverhouder in Westerhoven: „Natuurlijk vind ook ik dat er goed onderzoek gedaan moet worden naar de coronacrisis. Maar er zijn nog zoveel open eindjes. In sommige delen van Nederland met veel vee zie je juist weinig dodelijke slachtoffers. Ik zag kaartjes uit België, waar corona in akkerbouwgebieden hard toeslaat. We kunnen nog niet één kant op wijzen. Maar onwetende burgers zeggen meteen: we moeten bij de boeren zijn.”

In zijn frustratie vindt Kuijken gehoor bij Marrik van Rozendaal, raadslid in de gemeente Meierijstad. Hij is nota bene van D66, de partij die de boeren op de kast joeg door een halvering van de veestapel te eisen. „We denken dat we een plattelandsregio zijn, maar dat is al lang niet meer de realiteit. Je hebt hier Eindhoven Airport, de snelwegen A50 en A2. Je hebt de Brainport, een enorme logistieke sector, een paar miljoen mensen. En ja, er is veel vee. Alles zit hier boven op elkaar.”

Onderzoek

Jeannette van der Ven, bestuurder van de vereniging voor boeren en tuinders ZLTO, voegt daaraan toe dat ook het Ruhrgebied en de haven van Antwerpen praktisch om de hoek liggen. Ze ontkent niet dat er een verband kan bestaan tussen luchtvervuiling en corona. „Als uit onderzoeken blijkt dat slechte lucht mensen gevoeliger maakt voor ziektes, moeten we daarmee aan de slag. De veehouderij, de industrie en het verkeer. Want er zal weer een volgende ziekte komen. Maar je moet wel weten wat dat verband precies is. Daarom moet er goed, integraal onderzoek komen.”

Daar is iedereen, van links naar rechts, het wel over eens. Want wat was precies de rol van carnaval? En als vieze lucht een factor is, hoe zit het dan met de Rijnmond en IJmuiden, toch ook geen gebieden waar longen in de watten worden gelegd. Zijn ze daar, na de uitbraak in Brabant, alerter geweest?

In Nederland pakt het RIVM de handschoen op, op verzoek van minister van Landbouw Carola Schouten. Volgens onderzoeksleider Joke van der Giessen mag er niet te snel resultaat worden verwacht: „We zijn nog in de verkennende fase. Het kan best zijn dat er een meerjarenprogramma uit rolt.”

Mogelijk is de coronacrisis dus al voorbij als we horen welke rol de smerige lucht speelde. „Er is echt haast bij”, zegt raadslid Van Rozendaal. „Ik denk dat veel burgers bang zijn voor hun gezondheid. Wat nou als er een tweede golf komt en het aantal doden hier wéér veel hoger ligt dan in de rest van Nederland?”

Ook vanuit medische hoek is er kritiek, van onder anderen longarts Hans in 't Veen van het Rotterdamse Franciscus Gasthuis. Een rapport dat pas over een paar jaar uitkomt noemt hij 'mosterd na de maaltijd'. De longarts maakt zich grote zorgen.

En dan is er nog oncologisch chirurg Ignas van Bebber van het Jeroen Bosch Ziekenhuis in Den Bosch. Al jaren slaat hij alarm over de luchtkwaliteit. Avond aan avond pluist hij studies uit en bekijkt luchtmetingen. Dat de luchtkwaliteit invloed heeft op het aantal coronaslachtoffers is voor hem niet eens een vraag. „Nieuw onderzoek mag geen excuus zijn om stil te zitten. Je mag ook leren van studies uit het buitenland”, beklemtoont hij.

Binnen de ziekenhuizen klinkt de alarmbel steeds luider. Volgens Pascal Wielders, longarts in het Eindhovense Catharina Ziekenhuis, lijkt de houding tegenover luchtvervuiling steeds meer op die tegenover roken. Een snoeihard oordeel, zoals bij sigaretten, is het nog niet, maar het gaat langzaam die kant op. „Zeker nu er ook met corona weer een relatie wordt gelegd. Het RIVM moet vaart maken. Je kunt ook kijken of internationale onderzoeken ook toepasbaar zijn in Nederland.”

Beschermen

Sommige Brabanders vragen zich af of er überhaupt niet meteen actie moet komen. „Hoeveel rapporten en wetenschappelijk bewijs wil je hebben voordat je de gezondheid gaat beschermen?” zegt coronavluchteling Van Kessel.

Maar ja, wat kun je doen? Nu de uitstoot drastisch terugschroeven zal weinig helpen. Als je het al voor elkaar krijgt. Een zwakkere gezondheid herstel je niet van de ene dag op de andere. Misschien moet je mensen in coronahaarden dan beter beschermen, oppert Marrik van Rozendaal. Bijvoorbeeld met strengere regels voor de sociale omgang.

Immunoloog Ger Rijkers van het Roosevelt University College vindt het geen gek idee om mensen eenvoudige mondkapjes te laten dragen. „Daarmee geef je mensen een waarschuwing: de situatie is niet normaal.”

Ook andere deskundigen voelen er wel voor om mensen in gebieden met veel slachtoffers extra te beschermen, maar er zijn ook praktische bezwaren. „De vraag is of mensen het dan nog wel snappen, het is nu al best ingewikkeld”, zegt Christian Hoebe, lid van het Outbreak Management Team en hoogleraar in Maastricht. Longarts Wielders vraagt zich af of Brabanders niet gewoon elders op het terras gaan zitten, als dat in hun eigen regio niet meer mag.

Op langere termijn zullen ingrijpendere maatregelen nodig zijn, dat ziet iedereen wel. Volgens oncoloog Van Bebber wordt het tijd dat volksgezondheid niet meer ondergeschikt is aan de economie. Volgens de Brabantse Milieu Federatie is het provinciebestuur daarbij aan zet.

Daar heeft net een wisseling van de wacht plaatsgevonden. Er is nu een coalitie van VVD, CDA en Forum voor Democratie. De nieuwe gedeputeerde, Elies Lemkes-Straver (CDA), zegt zich hard te willen maken voor maatregelen die voor een schonere lucht zorgen. Maar ja: eerst moet ze meer weten. En daarvoor zijn 'onderzoek en analyses' nodig.

Wel wijst ze op het Schone Lucht Akkoord, dat in januari is getekend door kabinet, gemeenten en provincies. Daarin staat dat de gezondheidsschade door luchtvervuiling in 2030 moet zijn gehalveerd. Een goed initiatief, vindt ook het Longfonds. Maar het is allemaal te vrijwillig, stelt longarts In 't Veen. „De noodzaak om dingen anders te doen is er nú.”

Longontsteking

We weten al lang waar de pijn zit, zeggen critici. Dan gaan de vingers toch naar de boeren. Natuurlijk weten we niet precies hoe de aanwezigheid van vee tot meer coronaschade leidt, maar onderzoek leerde bijvoorbeeld wel dat omwonenden van geiten- en pluimveehouderijen vaker longontsteking hebben, en dat mensen in de omgeving van veehouderijen een slechtere longfunctie hebben.

Kalverhouder Kuijken heeft wel een idee welke kant het op gaat. „De ruimte is in Nederland langzamerhand op. En ik heb steeds meer het gevoel dat de boer niet meer gewenst is. Kijk, ik ben ook voorstander van schone lucht. Ik wil ook blijven ademen en werk echt heel hard om mijn bedrijf aan te passen. Maar ik ben 46 en daarmee een jonge boer. Dat zegt toch genoeg?”

Q-koortspatiënt Caroline van Kessel voelt zich net zo machteloos. „Ik kan sporten om gezond te blijven, ik kan ervoor kiezen om niet te roken. Maar de buitenlucht, daar heb ik geen zak over te zeggen.”